

BÀI 26

CÂY TRE VIỆT NAM

ĐỌC – HIỂU VĂN BẢN

I – MỤC TIÊU CẦN ĐẠT

Giúp HS :

– Hiểu và cảm nhận được giá trị nhiều mặt của cây tre và sự gắn bó giữa cây tre với cuộc sống của dân tộc Việt Nam ; cây tre trở thành một biểu tượng của Việt Nam.

– Nắm được những đặc điểm nghệ thuật của bài kí : giàu chi tiết và hình ảnh, kết hợp miêu tả và bình luận, lời văn giàu nhịp điệu.

II – NHỮNG ĐIỀU CẦN LƯU Ý

1. Đây là bài mà nhà báo Thép Mới viết để làm lời bình cho bộ phim *Cây tre Việt Nam* do các nhà điện ảnh Ba Lan thực hiện sau khi cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp của nhân dân ta kết thúc thắng lợi. Văn bản trong SGK có lược bỏ một đoạn. Bài văn này tuy có chất kí nhưng chủ yếu có thể coi là tùy bút kết hợp miêu tả, thuyết minh với trữ tình và bình luận. Cần chú ý thêm rằng bài viết này là lời bình trong bộ phim tài liệu, nên nó còn phải phụ thuộc vào kịch bản điện ảnh và những hình ảnh trong phim.

2. Ý chính bao trùm của bài đã được nêu lên như một nhận định ở ngay phần mở đầu : "Cây tre là người bạn thân của nông dân Việt Nam, bạn thân của nhân dân Việt Nam". Ý bao quát ấy đã được khai triển và minh hoạ bằng một hệ thống các luận điểm và chi tiết, hình ảnh được sắp xếp theo trình tự như sau :

– Tre (và những cây cùng họ) là thứ cây có mặt ở khắp mọi nơi trên đất nước ta. Tre có một vẻ đẹp giản dị và nhiều phẩm chất đáng quý.

– Tre gắn bó lâu đời với con người, đặc biệt là người nông dân trong cuộc sống hằng ngày và trong lao động sản xuất.

– Tre còn gắn bó với con người trong chiến đấu bảo vệ quê hương, đất nước, mà cụ thể nhất là trong cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp xâm lược.

– Tre vẫn là bạn đồng hành của dân tộc ta trên con đường đi tới ngày mai.

Nhưng nói về tre ở đây cũng chính là để nói về đất nước Việt Nam, dân tộc Việt Nam, bởi vì cây tre chính là một biểu tượng của đất nước, là "tượng trưng cao quý của dân tộc Việt Nam".

3. Một trong những điểm thành công của bài văn là ở giọng điệu, nhịp điệu có sức lôi cuốn với nhiều câu văn có nhạc tính, tạo nên chất trữ tình khi thiết tha, khi sôi nổi bay bổng.

III – TIẾN TRÌNH TỔ CHỨC CÁC HOẠT ĐỘNG DẠY – HỌC

1. Giới thiệu

GV dựa vào phần *Chú thích* về tác giả và tác phẩm ở SGK và mục 1 phần II – *Những điều cần lưu ý ở trên* để giới thiệu.

2. Tiến trình tổ chức các hoạt động

Hoạt động 1. Đọc và tìm hiểu chung về bài văn.

– GV cho một vài HS đọc từng đoạn, sau đó GV đọc mẫu một đoạn tiếp theo. Cần chú ý thể hiện đúng giọng điệu và nhịp điệu ở từng đoạn của bài văn. Nhiều chỗ, trong bài có những câu văn và hình ảnh tạo nên sự đối xứng, đối ứng nhịp nhàng, khi đọc cần làm nổi rõ được đặc điểm ấy.

– Tìm đại ý của bài văn. GV gợi ý cho HS chú ý đến những câu mở đầu của bài đã bao quát được ý chính của bài văn : "Cây tre là người bạn thân của nông dân Việt Nam, bạn thân của nhân dân Việt Nam.

Nước Việt Nam xanh muôn ngàn cây lá khác nhau. Cây nào cũng đẹp, cây nào cũng quý, nhưng thân thuộc nhất vẫn là tre nứa".

Có thể nêu đại ý của bài văn như sau :

Cây tre là người bạn thân của nhân dân Việt Nam. Tre có mặt ở khắp mọi vùng đất nước ; tre đã gắn bó lâu đời và giúp ích cho con người trong đời sống hằng ngày, trong lao động sản xuất và cả trong chiến đấu chống giặc, trong quá khứ, hiện tại và cả trong tương lai.

– Bố cục bài văn gồm bốn đoạn như sau :

+ Đoạn một (từ đầu đến "chí khí như người") : Cây tre có mặt ở khắp nơi trên đất nước và có những phẩm chất rất đáng quý.

+ Đoạn hai (từ "Nhà thơ đã có lần ca ngợi" đến "chung thủy") : Tre gắn bó với con người trong cuộc sống hằng ngày và trong lao động.

+ Đoạn ba (từ "Như tre mọc thẳng" đến "Tre, anh hùng chiến đấu !") : Tre sát cánh với con người trong cuộc sống chiến đấu bảo vệ quê hương đất nước.

+ Đoạn bốn (từ "Nhạc của trúc" đến hết) : Tre vẫn là người bạn đồng hành của dân tộc ta trong hiện tại và trong tương lai.

Đoạn một có thể xem là phần Mở bài, nêu ý bao quát toàn bài và phác họa hình ảnh cây tre với những phẩm chất nổi bật của nó. Đoạn hai và ba là phần Thân bài, phát triển và làm rõ cho ý chính đã được nêu ở phần Mở bài. Đoạn bốn là phần Kết bài.

Hoạt động 2. Tìm hiểu những phẩm chất của cây tre được thể hiện trong bài văn.

GV hướng dẫn HS tìm hiểu trong đoạn một của bài văn những phẩm chất nào của cây tre đã được thể hiện và thể hiện bằng biện pháp nghệ thuật nào.

– Trong đoạn một của bài văn, tác giả đã ca ngợi nhiều phẩm chất của cây tre : tre có thể mọc xanh tốt ở mọi nơi ; dáng tre vươn mọc mọc và thanh cao ; mầm non măng mọc thẳng ; màu xanh của tre tươi mà nhũn nhặn ; tre cứng cáp mà lại dẻo dai, vững chắc. GV đọc một đoạn trong bài thơ *Tre Việt Nam* của Nguyễn Duy ở phần *Đọc thêm* để minh họa và làm sâu sắc thêm về những phẩm chất của cây tre.

GV gợi ý cho HS tìm tiếp những phẩm chất của cây tre đã được thể hiện và ca ngợi trong các đoạn sau của bài văn.

Trong các đoạn tiếp theo của bài văn, tác giả đã thể hiện và nhấn mạnh thêm nhiều nét phẩm chất đáng quý của cây tre. Tre luôn gắn bó, làm bạn với con người trong nhiều hoàn cảnh ; tre là cánh tay của người nông dân ; tre là thẳng thắn, bất khuất "Trúc dầu cháy, đốt ngay vẫn thẳng" ; tre trở thành vũ khí cùng con người chiến đấu giữ làng, giữ nước ; tre còn giúp con người biểu lộ tâm hồn, tình cảm qua âm thanh của các nhạc cụ bằng tre, mà đặc sắc nhất là sáo (còn có thể kể thêm : tiêu – một loại sáo dài, thổi dọc, phách, sênh, đàn tơ tưng, khèn,...).

– Một thủ pháp nghệ thuật nổi bật được tác giả sử dụng có hiệu quả để thể hiện những phẩm chất của cây tre là phép nhân hoá. Nhiều chỗ, phép nhân hoá

được sử dụng rất thích hợp và đặc sắc. Ví dụ : "Dáng tre vươn mộc mạc, màu tre tươi nhũn nhặn. Rồi tre lớn lên, cứng cáp, dẻo dai, vững chắc. Tre trông thanh cao, giản dị,...". Hàng loạt tính từ thường dùng để chỉ phẩm chất của con người được dùng cho cây tre, đã làm cho tre mang được các giá trị cao quý như con người : "Tre xung phong vào xe tăng, đại bác. Tre giữ làng, giữ nước, giữ mái nhà tranh, giữ đồng lúa chín. Tre hi sinh để bảo vệ con người. Tre, anh hùng lao động ! Tre, anh hùng chiến đấu !". Những hành động cao cả của con người (*xung phong, hi sinh, giữ làng, giữ nước*) được dùng để nói về sự cống hiến của cây tre cho cuộc kháng chiến. Để ca ngợi công lao và phẩm chất của cây tre, tác giả đã tôn vinh cây tre bằng những danh hiệu cao quý của con người : *anh hùng lao động, anh hùng chiến đấu*.

Hoạt động 3. Tìm hiểu sự gắn bó của cây tre với con người và dân tộc Việt Nam.

– GV nêu lại ý bao quát của bài văn : Cây tre là người bạn thân thiết của nhân dân Việt Nam. Sau đó hướng dẫn HS tìm hiểu xem tác giả đã triển khai và chứng minh nhận định ấy bằng hệ thống các ý, các dẫn chứng cụ thể như thế nào. (Tập trung tìm hiểu ở đoạn hai và đoạn ba của bài.)

– Để chứng minh cho nhận định "Cây tre là người bạn thân của nông dân Việt Nam, bạn thân của nhân dân Việt Nam", tác giả đã đưa ra nhiều dẫn chứng được sắp xếp theo một hệ thống như sau :

+ Cây tre (cùng với những cây cùng họ như nứa, trúc, mai, vầu) có mặt ở khắp nơi trên đất nước Việt Nam, lũy tre bao bọc các xóm làng (nhất là ở miền Bắc và miền Trung).

+ Dưới bóng tre xanh đã từ lâu đời người nông dân Việt Nam dựng nhà, dựng cửa, làm ăn sinh sống và gìn giữ một nền văn hoá.

+ Tre giúp người nông dân trong rất nhiều công việc sản xuất, tre như là cánh tay của người nông dân.

+ Tre gắn bó với con người thuộc mọi lứa tuổi trong đời sống hằng ngày cũng như trong những sinh hoạt văn hoá (các em nhỏ chơi chuyền với những que tre, lứa đôi nam nữ tâm tình dưới bóng tre, các cụ già với chiếc điếu cày bằng tre).

Tóm lại, cây tre gắn bó với con người từ thuở lọt lòng nằm trong nôi tre cho đến khi nhắm mắt xuôi tay trên chiếc giường tre.

Các dẫn chứng đã được sắp xếp theo trình tự từ bao quát đến cụ thể và lần lượt theo từng lĩnh vực trong đời sống con người (lao động, sinh hoạt), cuối cùng

khái quát lại sự gắn bó của cây tre với cả đời người nông dân từ lúc lọt lòng đến khi nhắm mắt xuôi tay.

+ Tre còn gắn bó với dân tộc Việt Nam trong các cuộc chiến đấu giữ nước và giải phóng dân tộc, mà gần gũi nhất là cuộc kháng chiến chống thực dân Pháp thắng lợi. Tre là vũ khí, tuy thô sơ nhưng rất có hiệu quả : gậy tre, chông tre chống lại sắt thép của quân thù, tre xung phong vào đồn giặc. Trong lịch sử xa xưa của dân tộc, tre đã từng là vũ khí hiệu nghiệm trong tay người anh hùng làng Gióng đánh đuổi giặc Ân.

Để tổng kết vai trò lớn lao của cây tre đối với đời sống con người và dân tộc Việt Nam, tác giả đã khái quát : "Tre, anh hùng lao động ! Tre, anh hùng chiến đấu".

Hoạt động 4. Tìm hiểu đoạn kết của bài văn : *Cây tre tiếp tục gắn bó thân thiết với dân tộc Việt Nam trong hiện tại và tương lai.*

– GV cho HS đọc lại đoạn cuối và tìm hiểu nội dung đoạn này theo câu hỏi 4 trong SGK.

– Tác giả mở đầu phần Kết bài bằng hình ảnh về nhạc của trúc, của tre, khúc nhạc đồng quê trong tiếng sáo diều bay lưng trời. Đó lại là một nét đẹp văn hoá độc đáo của tre. Cây tre không chỉ gắn bó với con người trong cuộc sống vật chất, trong lao động, mà còn gắn bó với cuộc sống tinh thần ; tre là phương tiện để con người biểu lộ những rung động, cảm xúc bằng âm thanh (tiếng sáo).

– Tiếp đó, từ hình ảnh măng non trên phù hiệu ở đội viên thiếu niên, tác giả dẫn tới những suy nghĩ về cây tre trong tương lai của đất nước khi đi vào công nghiệp hoá. Ngày mai sắt, thép có thể nhiều hơn tre, tre có thể bớt đi vai trò quan trọng của nó trong sản xuất và cả trong đời sống hàng ngày của con người. Thực tiễn sự phát triển của xã hội trong những năm gần đây đã chứng tỏ điều đó. Vậy thì liệu cây tre có còn thân thuộc, gắn bó với dân tộc Việt Nam, con người Việt Nam nữa không ? Để trả lời câu hỏi này, tác giả đã gợi mở một hướng suy nghĩ đúng đắn : các giá trị văn hoá và lịch sử của cây tre sẽ vẫn còn mãi trong đời sống của con người Việt Nam, tre vẫn là người bạn đồng hành thuỷ chung của dân tộc ta trên con đường phát triển. Bởi vì, với tất cả những giá trị và phẩm chất của nó, cây tre đã thành "tượng trưng cao quý của dân tộc Việt Nam".

Hoạt động 5. Tổng kết về giá trị nội dung và nghệ thuật của bài văn.

GV dựa vào phần *Ghi nhớ* trong SGK để tổng kết bài học.

3. Luyện tập

Ngoài bài tập phần *Luyện tập* trong SGK mà HS sẽ làm ở nhà, GV có thể nêu thêm yêu cầu HS học thuộc lòng một đoạn trong bài văn (ví dụ : từ đầu đến "chí khí như người").